

SANTRAUKA. Straipsnyje aptariama viešosios erdvės komercializmo problematika šiuolaikinėje visuomenėje. Straipsnio tikslas – išanalizuoti viešosios erdvės koncepciją ir atskleisti viešosios erdvės funkcijas informacinėje visuomenėje. Teorinėje analizėje pristatoma Jürgeno Habermaso suformuluota viešosios erdvės teorija, detaliau nagrinėjamos viešosios erdvės funkcijos. Pristatytos Frankfurto atstovų kritinės įžvalgos apie viešosios erdvės problematiką leidžia atitinkamai įvertinti viešosios erdvės funkcionalumą. Klasikinės viešosios erdvės ir šiuolaikinės skaitmeninės viešosios erdvės funkcijų palyginimas atskleidė viešosios komunikacijos specifiką socialinėse medijose.

RAKTAŽODŽIAI: *parrhesia*, viešosios erdvės funkcijos, viešoji komunikacija, socialinės medijos.

ĮVADAS

Viešosios erdvės koncepcija dažniausiai vartojama plačiaja reikšme, akcentuojant viešosios nuomonės steigimosi lauką, atsirandantį dėl piliečių galimybių laisva valia reikšti savo interesus visuomenėje. Viešosios erdvės sąvoka nurodo tam tikrą istorinį reiškinių, bet kartu ji yra analitinė kategorija, kurią pasitelkus galima analizuoti šį reiškinių. Ji susieja gausybę veikėjų, veiksmų ir kontekstų į vieną teorinę schemą ir teikia conceptualią priemonę jų analizei (Dahlgren, Sparks 1991: 2). Straipsnio tikslas – atlikti viešosios erdvės koncepcijos analizę ir parodyti viešosios erdvės funkcijas informacinėje visuomenėje. 1962 metais Jürgenas Habermasas knygoje „Struktūrinis viešosios erdvės pasikeitimas: buržuazinės visuomenės klasių tyrimas“¹ išanalizavo viešosios erdvės politinių funkcijų transformaciją remdamasis viešosios erdvės (angl. *public sphere*)² istorine raida. Šiame veikale suformulavo

¹ Habermaso knyga „Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft“ į anglų kalbą buvo išversta 1989 metais „The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society“.

² Habermasas savo darbuose viešosios erdvės koncepciją aiškina pagal politinės viešosios erdvės (vok. *politische Öffentlichkeit*) atitikmenį.

viešosios erdvės politinių funkcijų komercializmo problematiką. Knyga užsienio akademiniėje bendruomenėje susilaukė daug dėmesio ir gausių kritinių įžvalgų apie viešosios erdvės teoriją. Vieni pirmųjų Stevenas Seidmanas (1989) ir Michaelas Schudsonas (1992) pripažino viešosios erdvės teorijos svarbą. Frankas Websteris (2002) akcentavo viešosios erdvės teorijos taikymo reikšmę analizuojant įvairius politinius ir socialinius procesus. Neseniai išleistuose Craigo Calhouno (2013) ir Gabrieliaus Tănăsescu (2014) darbuose pristatomos kritinės įžvalgos apie viešosios erdvės teoriją leidžia detaliau įvertinti skaitmeninės viešosios erdvės problematiką visuomenėje. Verta paminėti Adrianą Rauchfleischą ir Marko'ą Kovicą (2016), kurie nustatė normatyvinius viešosios erdvės kriterijus. Lietuvos akademiniėje bendruomenėje stinga mokslinių darbų apie viešosios erdvės teoriją. Tik pastaraisiais metais viešosios erdvės teorija įgavo diskusinės svarbos, kurią inicijavo Laima Nevinskaitė (2008) ir Agnė Alijauskaitė (2016). Detalesnis viešosios erdvės teorijos nagrinėjimas padeda aiškiau palyginti ir įvertinti informacinės visuomenės viešumo tendencijas.

Pirmoje straipsnio dalyje pateikiama detali viešosios erdvės teorijos analizė, gilinama į viešosios erdvės komercializmo problematiką. Antroje dalyje pasitelkiamos Frankfurto mokyklos atstovų Hannah Arendt, Jeano Baudrillard'o bei Michelio Foucault kritinės įžvalgos apie viešumo ir privatumo perskyrą viešojoje erdvėje, tai suteikia daugiau galimybių pažvelgti į viešosios erdvės egzistavimo sąlygas šiuolaikinėje visuomenėje. Straipsnio pabaigoje atliekama viešosios erdvės ir skaitmeninės viešosios erdvės funkcijų palyginimas.

VIEŠOSIOS ERDVĖS POLITINIŲ FUNKCIJŲ TRANSFORMACIJA

Viešoji erdvė atsirado Senovės Graikijoje ir Romoje. Ten žmonių susibūrimo vieta buvo paskata steigti viešajai erdvei, kurioje piliečiai galėdavo tiesiogiai išreikšti savo interesus ir taip atstovauti pilietinėms teisėms. Graikijoje agora buvo viešoji erdvė, į šią aikštę žmonės rinkdavosi stebėti ceremonijų ir spektaklių. Agoroje piliečio statusą galėjo įprasminti tik vyrai, išdrįsę viešai kalbėti visuomenei svarbiais klausimais. Agora laikėsi kalbėjimo lygiavertiškumo priimant sprendimus ir įstatymus. Viešojo pilietinio pokalbio modelis atitinka graikų polio idėją, nes kalba keitė fizinę jėgą (Alijauskaitė 2016: 48). Graikijos viešosios erdvės egzistavimo sąlygą palaikė oracija, kuri buvo orientuota į politiškumą. Graikai, kurių miestas-valsytbė buvo individualistiškiausias ir mažiausiai linkęs į konformizmą mums žinomas politinis darinys, gerai suprato tą faktą, jog kalbą ir veiksmą pabrėžiantis polis gali išlikti tik esant ribotam žmonių skaičiui (Arendt 2005: 46). Atėnų politiniame

darinyje miestui-valstybei buvo sukurtos parankiausios sąlygos atsirasti tiesioginei demokratijos valdymo formai.

Forumas buvo Romos viešoji erdvė, kurioje vykdavo ceremonijos, susijusios su politine bei visuomenine veikla. Ankstyvuojau laikotarpiu viešoji erdvė atsirasdavo tik tam skirtoje vietoje, taigi architektūra sukurdavo didybės ir išskirtinumo jausmą, o susirinkimo laikas buvo nustatomas atsižvelgiant į tam tikrą svarbų visuomenei įvykį. Viena iš pagrindinių viešosios erdvės funkcijų yra piliečių mobilizavimas, ankstesniuojau laikotarpiu žmones suburti pavykdavo dėl iškeliamų svarbių karinių ir religinių tikslų. Viešojoje erdvėje buvo aptariamasi įvairios problemos, kurių sprendimas priklausė nuo gebėjimo per oraciją pristatyti visuomeninį interesą. Ankstyvuojau laikotarpiu žmonės domėdavosi viešojoje erdvėje vykstančiais renginiais, nes tai buvo paranki galimybė užmiršti kasdienius sunkius darbus. Senovės Graikijoje ir Romoje viešumas (gr. *koinion*; rom. *res priva*) ir privatumas (gr. *idion*; rom. *res publica*) buvo skirtingos sritys. Asmeniniai žmonių interesai nebuvo svarstomi viešojoje erdvėje.

Keičiantis istorijos laikotarpiams, keitėsi ir viešosios erdvės funkcijos. XVII amžiuje įsigalint merkantilizmui pilietinė viešoji erdvė (angl. *civic public sphere*) atspindėjo klasių hierarchijos skirtumus, valdžia formavo ir kontroliavo viešąją erdvę, nes spauda buvo prieinama tik aukštesniosios klasės raštingiems žmonėms. Švietimo teoretikai viešąją nuomonę yra linkę traktuoti kaip pilietiškumą arba viešąją dvasią (angl. *public spirit*), o viešoji erdvė prilyginama politikos realumui, kuris turėtų būti neatsiejamas nuo moralės disciplinos. Apšvietos epochoje viešosios erdvės pagrindinė funkcija tampa pilietinio identiteto formavimasis dėl švietėjiškų tikslų – moraliai atsakingo piliečio ugdymo visuomenėje. Nors viešosios erdvės ištakos radosi tapatinat viešąją erdvę su miesto architektūros erdve, XVIII amžiuje pastebima didėjanti viešosios nuomonės sukeliama simbolinės reikšmės įtaka plėtoti pilietines diskusijas.

Johnas Dewey'us viešąją erdvę apibūdina kaip ilgai trunkantį, ekstensyvų ir asocijuotą veiklos didelį rezultatą (Dewey 1927) ir pamini, kad „pati savaime viešoji erdvė yra neorganizuota ir beformė“ (Dewey 1927: 67). Viešojoje erdvėje pristatomi įvykiai yra reiškiniai, o analizuodami tam tikrus reiškinius negalime taikyti universalaus paaiškinimo. Walteris Lippmannas vadovavosi viešosios erdvės sukeliama neapibrėžtumo savybe, tad, pasak jo, viešoji erdvė yra „fantomas“ (Lippmann 1925). Taip pat svarbu įvertinti viešosios erdvės konstravimo sąlygas, nuo kurių priklausau jos egzistavimas. Peteris L. Bergeris ir Thomas Luckmannas akcentavo tikrovės kvestionavimo svarbą teigdami, kad reikia „<...> pašalinti reliatyvizmo keliamus sunkumus. Interpretuojant tam tikrus įvykius yra svarbu socialinį požiūrį pagrįsti, šiuo būdu galime atrasti žiūros perspektyvas“ (Berger, Luckmann 1999: 18–21). Informacija viešojoje erdvėje tiesiogiai neatspindi realybėje įvykusių įvykių, o tik

apibūdina arba gali netgi ją iškreipti, tad svarbu kvestionuoti – tikrinti ir palyginti skelbiamos informacijos patikimumą.

Pateikti viešosios erdvės koncepcijos universalų apibrėžimą sudėtinga, nes ši kategorija yra abstrakti, priklausanti nuo tam tikram laikotarpiui būdingų bruožų, tokių kaip žmones suburiančių bendram veiksmui tikslų, informacijos teikimo priemonių, tik atsižvelgiant į tai yra formuojama viešoji nuomonė. Pasak Habermaso, viešoji erdvė yra socialinio gyvenimo sritis, kurioje formuojasi³ viešoji nuomonė, ten vyksta viešasis diskursas (Habermas 1992: 446). Būtent viešasis diskursas tampa tam tikra paskata piliečiams išreikšti minties ir žodžio laisvę. Viešoji erdvė steigiasi ten, kur yra atitinkamos sąlygos atsirasti viešumui. Tad viešoji erdvė yra atvira kiekvienam piliečiui (Seidman 1989: 231).

Remiantis Habermaso įžvalgomis, verta paminėti, jog XVIII amžiuje kapitalistinėje Jungtinės Karalystės visuomenėje (angl. *bourgeois public sphere*) atsiranda buržuazinė viešoji erdvė.

Buržuazinei viešajai erdvei būdingi atviri debatai, kritiška nuodugni analizė, išsamūs reportažai, didesnis prieinamumas ir politikų nepriklausymas nuo ekonominio intereso ir nuo valstybės kontrolės. (Webster 2002: 171)

Tuometės visuomenės verslininkai tapo turtingi ir įgavo pakankamai emancipacijos nuo bažnyčios ir valdžios, kad galėtų laisvai dalyvauti politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Buržuazinė viešoji erdvė persikelia į kavines (angl. *salons*), kuriose vykdavo atviros piliečių diskusijos. „Salono erdvėje subjektyvios jausenos transformuodavosi į deindividualizuotus, viešai pasirodančius išgyvenimus“ (Alijauškaitė 2016: 49).

Ankstyvasis modernusis viešasis gyvenimas atkartoją miesto fenomeno tendencijas. Ne tik kavos parduotuvės, bet ir visuomeniniai namai, sodai, parkai, bažnyčios ir mokyklos palaikė viešuosius susirinkimus.⁴ (Calhoun 2013: 70)

Žmonės rinkdavosi įvairiose miesto erdvėse dėl galimybės diskutuoti aktu-aliomis temomis, aptarti rūpimas problemas. Viešosios nuomonės mokslinių tyrinėjimų objektas yra politiniai aktualūs svarstymai, sprendimai ir priemonės (Habermas 1991). Habermasui buržuazinė viešoji erdvė yra idealas, pagal kurį turi formotis viešoji nuomonė. Buržuazinė viešoji erdvė yra prioretizuojama dėl „specifinės politinės erdvės, kuri yra atsiskyrusi nuo valstybės ir ekonomikos, instituciskai apribota diskursyvi arena, skirta piliečių diskusijoms, svarstymams, susitarimams ir veiksams“ (Villa 1992: 712). Habermasas, idealizuodamas viešąją erdvę,

³ Viešosios nuomonės formavimas viešojoje erdvėje yra pagrindžiamas Bergerio ir Luckmanno išplėta konstruktyvizmo teorija.

⁴ Early modern public life was overwhelmingly an urban phenomenon. Market squares and certain street corners were important public spaces. (Calhoun 2013: 70)

nepakankamai kreipė dėmesį į piliečių lygiateises galimybes įsitraukti į viešosios nuomonės formavimą, dėl šios priežasties buržuazinės viešosios erdvės idealas yra kritikuotinas.

Viešosios erdvės pagrindinis objektas yra informacija, kurios artikuliacija (diskusijos ir svarstymai) atlieka prevencinės priemonės funkciją, kuri padeda mažinti politikų nusizengimus ir manipuliacijas. Viešosios erdvės raidos istorijai didelę įtaką padarė XVIII amžiaus viduryje pristatytos oficialios Jungtinės Karalystės Parlamento posėdžių ataskaitos (angl. *Hansard*), kuriose pateikiami tikslūs Parlamento posėdžių protokolai. Šitai pradėjo Jungtinėje Karalystėje besiformuojanti politinė opozicija. Viešojoje erdvėje politinės darbotvarkės skelbimas padeda užtikrinti politikos skaidrumą. Informatyvumas viešojoje erdvėje yra pasiekiamas tuomet, kai informacija yra tiksli (atitinkanti realiai vykusius įvykius) ir laisvai prieinama (pasiekiamą) piliečiams. Buržuazinė viešoji erdvė buvo politiška, nes įvykiai, pristatomi viešumoje, tiesiogiai „atspindėjo“ realybėje vykusius įvykius, tad buržuazinė viešoji erdvė išlaikė vieno pasaulio (vok. *Weltanschauung*) atitikmenį. „Buržuazinė viešoji erdvė charakterizuojama fiktyviu identitetu, susidarančiu iš socialinės padėties vaidmens paprastumo ir tikrumo“⁵ (Habermas 1991: 56). Kadangi buržuazinei viešajai erdvei būdingas masės ir viešumo tapatumas, galime teigti, kad tuo laikotarpiu žmonės mobilizavo socialiniai santykiai, normos ar (ir) įstatymai ir papročiai. Viešumas pasitarnauja kaip visuomenės socialinė integracija ir solidarumo išraiška. Institucijos galėjo lengvai organizuoti piliečių mobilizaciją per visuomeninį interesą. Buržuazinėje viešojoje erdvėje tiesos fenomenas retai kvestionuojamas, o ir šio kvestionavimo reikmė nebuvo pagrįsta.

Habermaso pateikta funkcionalios viešosios erdvės teorija suteikė impulsą plėtotis svarstomosios demokratijos teorijai. Funkcionali viešoji erdvė užgimsta kartu su liberalizmo pradžia dėl iškeltų svarbių teisėtų galimybių piliečiams laisvai reikšti savo interesus viešojoje erdvėje. Liberalizmo politinės doktrinos teorija akcentuoja žmogaus teisę į žodžio ir minties laisvę, tai suteikia galimybę apriboti valdžios disponavimą valdymo galia. Liberalaus požiūrio plėtotojas Johnas S. Millis teigia, kad valdžios ir piliečių interesų dermė padeda atskleisti sąmoningą piliečių dalyvavimą viešumoje.

Dauguma dar neišmoko jausti, kad esama valdžia yra jos valdžia ar kad valdžios pažiūros yra jos pažiūros. Kol ji taip darys, asmens laisvei greičiausiai grės toks pat valdžios kišimosi pavojus, kokį jau kelia viešoji nuomonė. (Mill 1995: 26)

⁵ The fully developed bourgeois public sphere was based on the fictitious identity of the two roles assumed by the privatized individuals who came together to form a public: the role of property owners and the role of human beings pure and simple. (Habermas 1991: 56)

Mąstytojo išreikštas nuogaštavimas dėl viešosios nuomonės ar (ir) valdžios interesų dominavimo verčia susimąstyti ir dėl galimybių atstovauti piliečių teisėtiems interesams. Interesų reprezentacija viešojoje erdvėje gali padėti užtikrinti pilietines teises, tačiau viešumo ir realybės modalumas neužtikrina piliečių interesų atstovavimo galimybių šiuolaikinėje visuomenėje. XIX amžiuje plintanti internacionalizacija ir institucionalizacija sukėlė viešosios erdvės politinių funkcijų komercializmą, pasireiškiantį organizuotų interesų grupių viešosios erdvės uzurpacija. „Viešųjų paslaugų etosas, traktuojamas įsipareigojimu nešališkai ir neutraliai teikti informaciją ir žinias kiek įmanoma platesnei visuomenės daliai, nepaisant žmonių pajėgumo mokėti <...>“ (Webster 2002: 173).

Habermaso viešosios erdvės teorija sulaukė kritinių pastebėjimų dėl ne visai aiškiai suformuluotos viešosios erdvės sąvokos. Šis neaiškumas yra dažnas viešosios erdvės tyrinėjimuose, nes „viešosios erdvės koncepcija yra lengvai nusakoma, intuityviai suprantama (atpažįstama), tačiau sunkiai operacionalizuojama empiriniuose terminuose“ (Rauchfleisch, Kovic 2016: 2). Habermaso viešosios erdvės teorijos indėlis – tinkamai nusakyta viešosios erdvės problematika, teigiant, kad viešoji erdvė nuo XX amžiaus vidurio pradeda nykti. Tănăsescu ši viešosios erdvės „nykimą“ apibūdina kaip viešosios erdvės funkcijų silpnumą ir susiskaldymą (angl. *disaggregation*) (Tănăsescu 2014: 139). Habermasas laikosi nuostatos, kad viešosios erdvės nykimą gali padėti įveikti racionalūs argumentai plėtojamose viešose diskusijose ir interesų pliuralizmas. Pilietinė visuomenė negalima be daugiau ar mažiau spontaniškai susikūrusių interesų grupių, kurių įvairovė didžiulė – tai ir religinės ar kultūrinės bendruomenės, nepriklausoma žiniasklaida, piliečių susivienijimai, bendrijų iniciatyvos, susikūrusios visuomeninės organizacijos, taip pat darbdavių asociacijos, politinės partijos bei profesinės sąjungos, kurios formuoja ir į viešą erdvę iškelia joms aktualias socialines problemas. „Habermaso viešosios erdvės teorijos pagrindinė prielaida yra tai, kad viešoji nuomonė turi formotis atvirų debatų keliu, o rezultatai iš esmės priklausys nuo informacijos kokybės, prieinamumo ir komunikacijų“ (Webster 2002: 175).

Viešosios erdvės politinių funkcijų transformacija pasireiškė mažėjančia riba tarp viešumo ir privatumo sferų. Arendt viešąją erdvę apibūdina kaip visuomenės privačią erdvę, tampančią aktualia viešuma būtent dėl socialumo prigimties. Viešojoje erdvėje sukuriamas viešas veiksmas yra kuriamas kitų žmonių pasitelkiant įvairias pasakojimo istorijas ir atliepamumą bei kultūriškai formuojamas remiantis artefaktais (Arendt 1998). Piliečių atliepamumas padeda užtikrinti viešosios erdvės funkcionalumo veiksnį visuomenėje. Arendt ir Habermasas skirtingai vertino viešumo ir privatumo perskyrą viešojoje erdvėje. „Arendt modernybė reiškia viešosios srities nuosmukį, o Habermasui tampa naujos transformacijos pradžia“ (Alijauskaitė 2016: 50). Tănăsescu išskirdamas modernios visuomenės bruožą pamini

nykstančią viešumo ir privatumo perskyrą, būtent „pilielinės visuomenės privati erdvė tampa viešumu“ (Tănăscu 2014: 139). Ši viešosios erdvės charakteristika atskleidžia politikos akiračio nykimą iš viešosios erdvės. „Viešasis pilietis šiandien yra tapęs beveidžiu kalbėtoju ir klausytoju anoniminiame viešajame pokalbyje“⁶ (Benhabib 2003: 204). „Habermaso pasiūlyta viešumo problematika kyla dėl akto-rių patiriamos diferenciacijos, kai subjektas, tapatindamasis prie nederančio iden-titeto, susiduria su konfliktuojančiais interesais“ (Calhoun 2013: 74). Habermasas teigia, kad „viešumas praranda kritinę funkciją ir viešojo erdvė stilizuojama į šou, argumentai pakeičiami simboliais, į kuriuos negalima atsakyti ar pateikti argu-mentų, galima tik identifikuotis su jais“⁷ (Habermas 1991: 206). Mąstytojas iškelia kritinį pastebėjimą, kad „viešumo ar reprezentacijos (angl. *publicity / publicness*) nevertėtų laikyti socialine realybe“⁸ (Habermas 1991: 7), nes viešojoje erdvėje gali plisti propagandos (manipuliacijos) mechanizmai, kurie turi būti demaskuojami. Viešosios erdvės politinių funkcijų transformacija lėmė ekonomikos rinkos dėsnių dominavimą politikos srityje. Politika įgauna pragmatizmo bruožų, paskatinusių politikos sritį integruotis į kasdienę žmonių praktiką. Nuo XX amžiaus vidurio viešojo erdvė tyrinėjama ne kaip visuomenės realumas (atitikmuo ar atspindis), o daugiau domimasi informacijos reprezentacija, nes tai kuria viešumą.

Postmodernizmo filosofas Baudrillard'as pateikė kritinius pastebėjimus dėl ekonomikos dėsnių dominavimo politikos srityje: propaganda užsiima pamati-nių idėjų, politinių figūrų ir „prekės ženklo įvaizdį“ puoselėjančių partijų mar-ketingu ir prekyba. Ji suartėja su reklama, nes ši sugeba skleisti vienintelę ir iš tikrųjų pamatinę šiuolaikinės konkurencinės visuomenės idėją – svarbu tik prekė ir prekės ženklas. Mitas apie laimingą technologijų, gamybos ir varto-jimo konvergenciją maskuoja visus politinius ir ekonominius priešingus tikslus⁹ (Baudrillard 1996: 124). Šią problematiką lemia informacijos viešinimo stan-dartizavimas ir ribos tarp viešumo ir privatumo nykimas. „Naujaisiais amžiais atsiradusi socialinė sritis sujungė dvi atskiras teritorijas, o kartu ir panaikino svarbią perskyrą tarp ekonomikos ir politikos“ (Alijuskaitė 2016: 49).

Politiškumas grindžiamas politinio kūno koncepcijos atitikmeniu, kuris pertei-kia socialinės bei politinės tikrovės problematiką. Būtent tai ir analizuoja Baudril-lard'as veikaluose „Simuliakrai ir simuliacija“ ir „Blogio perregimumas“. Politikos

⁶ <...> public citizen today has become the faceless speaker and listener in an anonymous public conversation. (Benhabib 2003: 204)

⁷ Publicity loses its critical function in favor of a staged display; even arguments are transmuted into symbols to which again one can not respond by arguing but only by identifying with them. (Habermas 1991: 206)

⁸ This publicness (or publicity) of representation was not constituted as a social realm, that is, as a public sphere; rather, it was something like a status attribute, if this term may be permitted. (Habermas 1991: 7)

⁹ The myth of a happy convergence of technology, production and consumption masks all political and economic counter-purposes. (Baudrillard 1996: 124)

kūno problematiką Baudrillard'as įvardija kaip kūno simuliaciją: „šis kūnas imanentiškas sau pačiam, atskirtas nuo bet kokios kitybės, <...> ne sensitivityvus kūnas, sujungtas pats su savimi, bet ne su išoriniais suvokimo objektais“ (Baudrillard 2002: 120–121). Šiuo atveju galime teigti, kad politika netenka įvaizdžio ir reprezentuojamų įvykių atitinkamo palyginimo su realybėje egzistuojančiais įvykiais. „Naujoji publika neturi jokio kūno ar vietos erdvėje“¹⁰ (Benhabib 2003: 204).

Šiuolaikinėse masinėse visuomenėse publika potencialiai yra visa visuomenė, tačiau ne visa visuomenė yra viešosios sferos diskusijose aktyviai dalyvaujantys „veikėjai“. Taigi čia publika suprantama labiau auditorijos prasme. (Nevinskaitė 2008: 176)

Priešingai nei Baudrillard'as, Anthony'is Giddens'as teigia, kad socialinės veiklos pasaulis, kuriame elektroninė žiniasklaida atlieka pagrindinį ir konstatuojantį vaidmenį, vis dėlto nėra „hiperrealybė“ (Giddens 2000: 14), nes socialinėse sistemose gali atsirasti grįžtamasis ryšys. Sociologas teigia, kad „informacija turi lemiamos reikšmės galios struktūroms ir socialinių pokyčių kryptį“ (Webster 2002: 28). Peteris Dahlgrenas, interpretuodamas Habermaso iškeltos viešosios erdvės problematiką, akcentuoja pilietinio dalyvavimo formų steigimąsi per subjektyviąją perspektyvą, priešpriešina tai komunikacijos racionalumui (Dahlgren 2014: 77). Viešosios erdvės transformacija pasireiškė naujomis sociopolitinėmis dalyvavimo formomis.

VIEŠOSIOS ERDVĖS ĮASMENINIMO PROBLEMATIKA REMIANTIS *PARRHESIA* KONCEPCIJA

Poststruktūralizmo atstovas Foucault (1980) pateikė išsamią *parrhesia* sąvokos evoliucijos analizę, kurios taikymas moksliniuose tyrinėjimuose padeda kritiškai įvertinti politinių lyderių retorikos sklaidą viešojoje erdvėje. Politinių institucijų informacijos reprezentuojamas turinys yra ganėtinai formalus, atsižvelgdami į *parrhesia* apibrėžimą galime išvengti valdžios plėtojamų diskusijų su piliečiais tiesmukiškumo. *Parrhesia* atsirado senovės Graikijoje. Euripidas buvo pirmasis pavartojęs žodį *parrhesia* (gr. *παρρησία*), reiškiantį žmogaus laisvą *kalbėjimą*. Sąvoka *parrhesia* yra pagrįsta nuoširdumo, tiesos ir drąsos sakymo principais.

Kadangi mąstytojui yra svarbu akcentuoti diskurso sukeltą poveikį subjektui, Foucault nuoširdumo principą aiškina kaip kalbančiojo nuomonės ar (ir) nuostatos išsakymą. Tiesos principas vadovaujasi Dekarto akivaizdumo principu *cogito ergo sum*, pagal kurį tiesos sakymo negalime priskirti „plepėjimui“. Tad tiesos sakymas

¹⁰ The new public has no body or place in the space. (Benhabib 2003: 204)

yra grindžiamas patirtimi, kuria tiki pats kalbantysis. Diskursas įgalina subjektą kalbėti tiesą. Foucault nesistengia analizuoti tiesos problematikos ir išskirti tiesos išpūdzio bei pripažinimo keblumų. Mąstytojas akcentuoja tiesos statuso sukeliama įtaką subjektams, kurie atlieka ekonomikos ar politikos tam tikrus vaidmenis visuomenėje (Foucault 1980: 132), šiuo atveju ypatingą vaidmenį vaidina galios santykiai diskurse. „Foucault tiesos statuso kvestionavimą vadina emancipuotos politikos prielaidomis, kuriose demaskuojamos represinės praktikos“¹¹ (Ross 2008: 65–66). Pagrindinė problema yra sukuriamų taisyklių išpūdis, pagal kurį, atskiriant teisingumą ir klaidingumą, tiesai priskiriami tam tikri galios efektai¹² (Ross 2008: 65).

Drąsos principas, dar kitaip įvardijamas kalbėjimo rizika, yra vienas iš svarbiausiųjų *parrhesia* sąvokos aiškinimų, nes oratorius, išsakydamas savo nuomonę, vadovaujasi asmenine pozicija, kuri gali ir nesutapti su auditorijos (daugumos) pozicija. Aiškinant kalbėjimo riziką, nesivadovaujama ekspromptine kalbėjimo išraiška, šiuo atveju kalbantysis numato savo kalbos padarinius. „*Parrhesia* sąvokos kritinė funkcija yra tam tikras žaidimas tarp kalbančiojo tiesą ir pašnekovo“ (Foucault 2001: 17). Šis *parrhesia* žaidimas nesivadovauja galios santykiais. *Parrhesia* padeda paaiškinti retorikos įsameninimo problematiką. Foucault pažymi, kad „diskurso kontrolę patiria pasakymo forma ir turinys, o ne kalbantysis subjektas“ (Foucault 2001: 29). Pierre'as Bordieu iškelia politinėse retorikose orakulo efekto problematiką, „tai „įteisintos gudrybės“ galimybė, kuri slypi pačiame delegavime, kur kalbantysis savo žodžius, taigi ir savo pasaulį, perteikia kaip jo atstovaujamų žmonių pasaulį ir primeta savąjį jų situacijos, padėties ir interesų apibrėžimą“ (Bordieu, Wacquant 2003: 188). Pavyzdžiui, politikas, išsakydamas piliečiams kritinius pastebėjimus, neturi argumentų pagrįsti tai savo autoritetu.

Pasak Murray'aus Edelmano, politinė kalba yra politinė realybė (Edelman 2002). Politinės komunikacijos sėkmę lemia skelbiamos žinutės perteikimas auditorijai ir jos atitinkamas atpažinimas – žinutės iškodavimas. Politinė kalba remiasi informacinių tekstų stiliumi.

Informacinių tekstų paskirtis – suteikti informacijos, pranešti, suteikti papildomų žinių, išaiškinti, įrodyti, supažindinti, išmokyti, patarti. Iš esmės toks tekstas turi paveikti suvokėjo protą, skatinti mąstyti, ieškoti naujų informacijos šaltinių, lyginti ir daryti išvadas. Tokiuose tekstuose turi vyrauti logika, argumentacija, tikslumas, aiškumas, nuoseklumas, objektyvumas. (Puodžiūnas 2013: 53)

¹¹ <...> Foucault's call for the questioning of the status of truth disabuses the assumptions of emancipatory politics in which truth unmasks repressive practices. (Ross 2008: 65–66)

¹² The ensemble of rules according to which the true and the false are separated and specific effects of power attached to the true. (Ross 2008: 65)

Politinės informacijos viešinimas turi būti formuojamas pagal realybėje vykusių įvykių atitikmenis.

Viešosios erdvės koncepcija yra analitinė kategorija, todėl sudėtinga pateikti tikslų (universalų) viešosios erdvės apibrėžimą. Paminėtina, kad viešoji erdvė yra tam tikra arena, kurioje keičiamasi informacija svarstant ir diskutuojant, taip formuojama viešoji nuomonė. Nuo XX amžiaus viešoji erdvė nebeatlieka mobilizacijos, informatyvumo ir pilietinio identiteto kūrimo funkcijų, nes nėra taikomas atliepiamumo kriterijus, tad viešosios erdvės egzistavimas yra suspenduojamas. Frankfurto mokyklos teoretikai pristatydami savo kritines įžvalgas apie viešosios erdvės problematiką suteikė naudingų įžvalgų, kad reabilituotų viešąją erdvę. Habermasas viešosios erdvės egzistavimo sąlyga įvardija racionalių diskusijų taikymą atsižvelgiant į jų nepriklausomumą nuo ekonominio intereso ir valstybės kontrolės. Baudrillard'as laikosi griežtos kritinės nuostatos, kad viešojoje erdvėje įvykių atitinkamas palyginimas su realybėje egzistuojančiais įvykiais jau yra nebeįmanomas. Arendt pozicija dėl viešosios erdvės egzistavimo nėra skeptiška, pasak mąstytojos, būtent atliepiamumas padeda užtikrinti viešosios erdvės funkcionalumo veiksnį. Foucault daugiausia dėmesio skirdamas *parrhesia* koncepcijos analizei pagrindė viešosios erdvės dalyvio gebėjimą išlaikyti nepriklausomumą nuo dominuojančios nuomonės. Politinės kalbos formavimas sutelkiamas į neprieštaraujantį palyginimą tarp realybėje egzistuojančių faktų ir skelbiamos informacijos turinio.

Viešosios erdvės istorija išryškina pagrindines funkcijas, kurios egzistuoja ir šiandien: mobilizacija, informatyvumas ir pilietinio identiteto kūrimas. Habermasas XX amžiaus viešosios erdvės problematiką aiškina, kaip jos nykimą dėl nebeegzistuojančių viešosios erdvės funkcijų. Frankfurto mokyklos šalininkų (Habermaso, Arendt, Baudrillard'o ir Foucault) kritinės viešosios erdvės įžvalgos suteikia galimybę detalai paaiškinti viešosios erdvės egzistavimo sąlygas.

SKAITMENINĖS VIEŠOSIOS ERDVĖS FUNKCIJOS

Internetas atsirado 1957 metais, kai JAV prezidentas Dwightas Eizenhaueris įkūrė Pažangiųjų tyrimų projektų agentūrą (angl. *Advanced Research Projects Agency*, ARPA). Internetas naudotas bendravimo tikslams, tai patogi priemonė keistis duomenimis, vėliau jis pritaikytas ir komerciniams tikslams. Internetas yra didžiausias viso pasaulio kompiuterių tinklas, kuriame perduodama, naudojama ir viešinama informacija. 1991 metais atsirado ir sparčiai išpopuliarėjo saitynas (angl. *World Wide Web*), steigėsi naujoji viešoji erdvė (angl. *New Public Sphere*), t. y. skaitmeninė

viešojo erdvė (angl. *Digital Public Sphere*). Internetas gali būti laikomas skaitmeninės agoros atitikmeniu (Rheingold 1993).

Šiomis dienomis nėra konkrečiai apibrėžta viešosios erdvės koncepcija (Rauhfleisch, Kovic 2016), daugiau dėmesio skiriama diskusijai, kaip interaktyvioji komunikacija pasireiškia viešojoje erdvėje, tad viešojo erdvė įgauna kuriamos virtualios erdvės atitikmenį. Naujosios medijos, kurdamos vartotojams virtualią aplinką, paskatina atsirasti virtualioms simuliacinėms intervencijoms į realybės įvykius (virtualią realybę). Interneto poveikis demokratijai yra didelis, dėl interaktyviosios komunikacijos jo įtaka prilyginama naujai demokratizacijos bangai (Bohman 2004; Langman 2005; Lagos, Coopman, Tomhave 2014). Didėjantis medių kišimasis į politinę sritį sukėlė medių valdomos respublikos (angl. *Media – Driven Res Public*) problemą.

Medių valdomos respublikos problema yra aiškinama kaip masinių medių vykdomas politinių institutų funkcijų perėmimas liberalioje valstybėje.¹³ (Mazzoleni, Schulz 1999: 247)

Tačiau išreikštas nuogastavimas nepasitvirtino, nes politiniai institutai išlaikė savo vykdomos veiklos autonomiją.

Nors internetas yra papildoma galimybė politikams bendrauti su piliečiais, tačiau savaiminis komunikavimas virtualioje erdvėje yra ganėtinai ribotas (Papa-charissi 2002; Dahlgren 2005; Gerhards, Schäfer 2010). Socialinės medijos reikalauja iš žmonių komunikacinių gebėjimų, taip pat taikyti ir įvaldyti technologines inovacijas. Virtuali erdvė suteikia galimybių žmonėms laisvai bendrauti dalijantis informacija nepaisant laiko ir geografinių apribojimų. Vienas interaktyviosios komunikacijos bruožų – platinti informaciją visą parą ir visomis savaitės dienomis, tai didina medių įtaką reikalaujant greitų atsakymų ir sudėtingesnių medių strategijų kūrimo.

Žmonės jungdamiesi prie interneto ne tik naudojami informacija, bet ir ją plečia, todėl interneto funkcijų daugėja. Socialinių medių korio modelis schemos pavidalu atskleidžia vartotojų įgyjamą patirtį per socialines medijas. Socialinių medių funkcijos vaizduojamos atskiriomis korio dalimis: identitetas (angl. *identity*), grupės (angl. *groups*), pokalbiai (angl. *conversations*), dalijimasis (angl. *sharing*), buvimas (angl. *presence*), santykiai (angl. *relationships*) ir reputacija (angl. *reputation*) (Kietzmann, Silvestre, McCarthy, Pitt 2012). Šis modelis padeda atskleisti žmonių lūkesčius naudojantis socialinėmis medijomis.

Galimybė formuoti identitetą skaitmeninėje erdvėje padeda žmonėms atskleisti savo asmenybę, todėl žmonės pasiryžta imituoti vaidmenis. Remiantis

¹³ The problem of a media-controlled republic is interpreted as the mass media taking over the functions of political institutes in a liberal state. (Mazzoleni, Schulz 1999: 247)

Ervingo Goffmano (2000) „teatro ir žaidimo“ metafora galima teigti, kad žmonės formuoja savo identitetą virtualioje erdvėje siekdami imituoti – kuo daugiau atkartoti ir sukurti, – atrasti naujų savybių, padedančių formuoti tapatybę. Interneto vartotojai tampa tam tikrų grupių nariais, taip socialinių medijų auditorijos yra lengviau identifikuojamos. Skaitmeninėje viešojoje erdvėje žmonės gali laisvai tarpusavyje kalbėtis ir dalytis idėjomis. Pasak Christophe'o Van den Bulte'o ir Gary'io Lilieno (2001), viešasis kalbėjimas dalijantis idėjomis susideda iš dviejų fazių. Pirmoji fazė yra supratimo fazė (angl. *awareness phase*), kurioje socialinių medijų vartotojai supranta temą. Antroji fazė yra įvertinimo ir priėmimo fazė (angl. *evaluation and adoption phase*), kurioje socialinių medijų vartotojai priima sprendimą ir taiko arba netaiko naująją paslaugą. Socialinių medijų platforma suteikia galimybę dalytis informacija. Pirmiausia žmonės, pasiryžę dalytis informacija, atsižvelgia į savo asmeninius interesus, taigi informacija turi būti artima vartotojui, susijusi su jo kasdiene veikla ir vietovės aktualijomis. Antra, žmonės dalydamiesi informacija siekia sukelti motyvaciją visuomenės atžvilgiu. Socialiniuose tinkluose egzistuoja buvimo principas, tai reiškia, kad institucijoms, užsiregistravusioms socialiniame tinkle, atsiranda galimybė viešinti savo veiklą. Buvimo principas yra orientuotas į sąveiką – informacijos siuntėjo ir gavėjo tarpusavio ryšį. Socialinių medijų platforma suteikia tinkamas sąlygas kurti atitinkamus santykius tarp žmonių. Institucijos, naudojančios socialines medijas, gali pristatyti savo veiklą, taip sukurdamas atitinkamą įvaizdį.

Korio modelio teorija leidžia identifikuoti medijose konstruojamą turinį pagal vartotojų informacijos atrankos kriterijus. Socialinių medijų funkcijas galima skirstyti į tris grupes. Pirmai socialinių medijų funkcijų grupei galime priskirti tokius vaidmenis kaip grupių steigimasis ir santykių kūrimasis. Antra socialinių medijų funkcijų grupė perteikia informacijos dalijimąsi ir pokalbių plėtotės vaidmenis. Trečiajai socialinių medijų funkcijų grupei galime priskirti vaidmenis, kurie apima tapatybės formavimą, akivaizdumo principą ir reputacijos svarbą. Socialiniai tinklai tampa įrankiu, įgalinančiu piliečius dalyvauti politikoje, nes praplečia viešosios erdvės funkcijas.

IŠVADOS

Viešoji erdvė turi išlaikyti nešališkumą, vengti politinio ir ekonominio intereso. Siekiant viešinti politinio pobūdžio informaciją viešojoje erdvėje, verta atkreipti dėmesį į *Weltanschauung* savybę, nes informacija reprezentuojama viešumoje turi atitikti realybėje vykčius įvykius. Buržuazinė viešoji erdvė pasižymėjo aiškia

perskyra tarp viešumo ir privatumo perspektyvų, o skaitmeninėje viešojoje erdvėje ši perskyra mažėja.

Nuo XX amžiaus viešoji erdvė nebeatlieka pagrindinių funkcijų – mobilizacijos, informatyvumo ir pilietinio identiteto formavimo, todėl tampa svarbu įvertinti pagrindinę skaitmeninės viešosios erdvės savybę – atliepiamumą. Viešojoje erdvėje komunikacija gali vykti laikantis tiek vienkryptės komunikacijos, tiek dvikryptės, tačiau antruoju atveju komunikacijos efektyvumas pagrindžiamas ne tik skelbiamos žinutės gavimu (atkodavimu), bet ir keliamas naujumo kriterijus, kuriuo siekiama, kad informacija būtų aiškiai suprantama ir auditorijos dalyvių atpažįstama.

LITERATŪRA

- Alijuskaitė, Agnė. Viešosios erdvės transformacijos problema H. Arendt ir J. Habermaso teorijose. In *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, 41–63.
- Arendt, Hannah. *The Human Condition*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1998.
- Arendt, Hannah. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai, 2005.
- Baudrillard, Jean. *Simuliakrai ir simuliacija*. Vilnius: Baltos lankos, 2002.
- Baudrillard, Jean. *The System of Objects*. London, New York: Verso, 2005.
- Benhabib, Seyla. *The Reluctant Modernism of Hannah Arendt*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2003.
- Berger, Peter L., ir Luckmann, Thomas. *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai, 1999.
- Bohman, James. Expanding Dialogue: The Internet, the Public Sphere and Prospects for Transnational Democracy. In *The Sociological Review*. London, 2004, 131–155.
- Bordieu, Pierre, ir Wacquant, Loic J. D. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos, 2003.
- Calhoun, Craig. *The Problematic Public: Revisiting Dewey, Arendt, and Habermas*. Michigan: University of Michigan, 2013.
- Dahlgren, Peter, and Sparks, Colin. *Communication and Citizenship*. London, New York: Routledge, 1991.
- Dahlgren, Peter. The Internet, Public Sphere, and Political Communication: Dispersion and Deliberation. In *Political Communication*. London: Taylor & Francis Group, 2005, 147–162.
- Dahlgren, Peter. Participation and Alternative Democracy: Social Media and Their Contingencies. In *Political Participation and Web 2.0*. Eds. Paulo Serra, Eduardo Camilo and Gisela Covilhã Gonçalves. UBI, LabCom, 2014, 61–86.
- Dewey, John. *The Public and its Problems*. New York: Holt, 1927.
- Edelman, Murray. *Politinio spektro konstravimas*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
- Foucault, Michel. *Power / Knowledge: Selected Interviews & Other Writings 1972–1977*. New York: Pantheon Books, 1980.
- Foucault, Michel. *Diskurso tvarka: inauguracinė paskaita Collège de France, perskaityta 1970 metų gruodžio 2 dieną*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Gerhards, Jürgen, and Schäfer, Mike S. Is the Internet a Better Public Sphere? Comparing Old and New Media in the USA and Germany. In *New Media & Society*. Sage Publishing, 2010, 143–160.
- Giddens, Anthony. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000.
- Goffman, Erving. *Savęs pateikimas kasdieniame gyvenime*. Vilnius: Vaga, 2000.
- Habermas, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1991.
- Habermas, Jürgen. *Further Reflections on the Public Sphere*. Cambridge, London: MIT Press, 1992.
- Kietzmann, Jan, et al. Unpacking the Social Media Phenomenon: Towards a Research Agenda. In *Journal of Public Affairs*. University of Chester, UK. Steven Atack Publisher, 2012, 109–119.
- Lagos, Taso G., Coopman, Ted, and Tomhave, Jonathan. „Parallel Poleis“: Towards a Theoretical Framework of the Modern Public Sphere, Civic Engagement and the Structural Advantages of the Internet to Foster and Maintain Parallel

- Socio-political Institutions. In *New Media & Society*, 2014, 398–414.
- Langman, Langman. From Virtual Public Spheres to Global Justice: A Critical Theory of Interneted Social Movements. In *Sociological Theory*, 2005, 42–74.
- Lippmann, Walter. *The Phantom Public*. Piscataway: Transaction Publishers, 1925.
- Mazzoleni, Gianpietro, and Schulz, Winfried. „Mediatization“ of Politics: A Challenge for Democracy? In *Political Communication*, 1999, 247–261.
- Mill, John Stuart. *Apie laisvę*. Vilnius: Pradai, 1995.
- Nevinskaitė, Laima. *Šiuolaikinės medijos ir masinės komunikacijos teorijos*. Vilnius: Petro ofsetas, 2011.
- Papacharissi, Zizi. The Internet as a Public Sphere. In *New Media & Society*, 2002, 9–27.
- Puodžiūnas, Valdemaras. *Viešosios komunikacijos technologijos ir inovacijos*. Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija, 2013.
- Rauchfleisch, Adrian, and Kovic, Marko. The Internet and Generalized Functions of the Public Sphere: Transformative Potentials From a Comparative Perspective. In *Social Media + Society*, 2016, 1–15.
- Rheingold, Howard. *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. Cambridge: MIT Press, 1993.
- Ross, Alison. Why is „Speaking the Truth“ Fearless? „Danger“ and „Truth“ in Foucault’s Discussion of Parrhesia. *Parrhesia*, 2008, 62–75.
- Schudson, Michael. Was There Ever a Public Sphere? If so, When? Reflections on the American Case In *Habermas and the Public Sphere*. Ed. Calhoun Craig. Cambridge, Massachusetts, and London: MIT Press, 1992.
- Seidman, Steven. *Jürgen Habermas on Society and Politics: A Reader*. Boston: Beacon Press, 1989.
- Tănăsescu, Gabriel. Habermas’ Normative Model of Public Sphere in the Current Debate of the European Public Sphere. In *South East European Journal of Political Science (SEEJPS)*, 2014, 137–156.
- Van den Bulte, Cristophe, and Lilien, Gary. *Two-Stage Partial Observability Models of Innovation Adoption*. The Pennsylvania State University, 2001.
- Villa, Dana R. Postmodernism and the Public Sphere. In *The American Political Science Review*, 1992, 712–721.
- Webster, Frank. *Informacinės visuomenės teorijos*. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.

Ieva Aurylaitė

THE FUNCTIONS OF PUBLIC SPHERE IN INFORMATION SOCIETY

SUMMARY. The article analyzes the problems of public sphere commercialism in modern society. The aim of the article is to analyze the concept of public space and to reveal the functions of public space in the information society. Theoretical analysis presents the theory of public space formulated by Habermas, more attention is paid to the functions of public sphere. Critical insights on the public sphere issue presented by the representatives of Frankfurt allow us to assess the functionality of public sphere accordingly. The comparison of the functions of the classical public space and the modern – digital public space revealed the specifics of public communication in social media.

KEYWORDS: *parrhesia*, the functions of public sphere, public communication, social media.